

Kentsel Bir Dönüşüm Konusu Olarak Mimarlık: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Yerleşkesi

Doç. Dr. C. Abdi GÜZER
ODTÜ Mimarlık Bölümü

Yeni yüzyıla girildiğinde bir yandan teknoloji, kültür ve ekonomi alanında yaşanan hızlı dönüşümler öte yandan kentleşme sürecinin tamamlanma aşamasına geçmesi mimarlığın öncelikleri ve işlevselliğine yönelik radikal dönüşümleri de beraberinde getirdi. Özellikle önceki yüzyılın başında modernizmin baş döndürücü hızı ile ortaya çıkan kentler ve onların yapılaşmış merkezleri yeni yasama biçimlerinin beklentilerini karşılamaz oldu. Bu durum Türkiye gibi modernizmi gecikmeli olarak ve ikinci elden yasayan ülkelerde daha belirgin bir sorun olarak ortaya çıktı. Henüz teknolojik ve ekonomik ömrünü tamamlamamış yapı stoğu öngördüğü yapı ve konfor standartları, mimari dil ve mekan kaliteleri ile güncel beklentileri karşılamaktan uzak kaldı. Benzer biçimde beklenmedik biçimde büyüyen ve yoğunlaşan kentler altyapı sorunlarının yanısıra kentsel mekan kalite ve sürekliliklerine yönelik olarak sorgulamaya ve dönüşüme açık kaldılar. Konut alanı olarak öngörülen alanların pek çoğu merkezi bir nitelik kazanmaya, yapılar işlevsel olarak dönüşmeye başladı. Kentin merkezi çeperinde yer alan ve ekonomik değeri yüksek alanlar bu konumu temsil etmeyen niteliksiz bir yapı stoğu ile doldu. Öte yandan kent belleği, yapıların oluşturdukları kültür varlıkları gibi kavramlar ile mülkiyet ve uygulama sorunları bu alanlarda büyük müdahaleler yapılmasını yavaşlattı ya da engelledi. Özetle yeni yüzyıl mimarlığın önüne alışageldiği sıfır noktadan tasarlama biçimine alternatif olacak yeni yaklaşım biçimlerini, adı konmak gerekirse “dönüşüm mimarlığını” yeni bir problem ve araştırma alanı olarak getirdi. Büyük olasılıkla da önümüzdeki dönem mimarların kaçınılmaz olarak, tek yapı ölçeğinin ötesinde, kent ölçeğinde düşünmelerini, mevcut yapıları da içeren eklektik bir doku içinde yeni araç ve düşünce biçimleri ile tasarım yapmalarını zorlayan bir dönem olacak.

Bu dönüşüm içinde tarihi dokunun büyük ölçüde korunmadığı ve mevcut stoğun ağırlıklı olarak niteliksiz yapılardan oluştuğu Türkiye gibi ülkeler bu sorunu daha yoğun ve derin olarak yaşamaya başladılar. Şüphesiz alternatif bir bakış açısına göre de bu bir olanak, kentlerin hızla oluşmuş stoğunun barındırdığı altyapı ve anlam sorunlarını çözmek için bir şans olarak da görülebilir. Özellikle gecekonduların, imar koşulları oluşmamış bölgelerin giderek merkezi alanlar olarak tanım kazandığı güncel kent dokusunu bugünün birikim ve deneyimlerinden yararlanarak, kentin önceliklerini gözeterek yeni yapılaşma alanı olarak değerlendirmeye yönelik bir zemin oluşuyor. Benzer biçimde yüzyılın ikinci yarısında yerleşen post-fordist ekonomik modellerin desteklediği serbest ekonomi anlayışları devletlerin elinde tuttukları arsa ve çeşitli tesislerin yeniden değerlendirmeye açılması anlayışını yükselen bir değer olarak sundu. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda bu alanlar ve devletin elindeki yapı stoğu yeniden değerlendirmeye açık gelir kaynakları, bütçe girdileri olarak algılanmaya başladı. Bu girdiler içinde kent kültürünün yerleşik bir geleneğe dönüşmediği Türkiye gibi ortamlar bir yandan bu hızlı dönüşümün getirdiği olanakları kullanırken öte yandan aynı olanaklar kente yönelik yeni sorunların ve kent kimliğine yönelik hızlı bir erozyonun da kaynağı oldu. Bu nedenle batı ya da gelişmiş ülkelere göre “yeni pazar” olarak algılanan gelişmekte olan ülkelerde “kentsel dönüşüm”

kavramı ile kentsel alanın ve yapı stogunun yeniden değerlendirme çalışmaları özel bir tartışma değerlendirme ve mimari örnekleme alanı olarak öne çıkıyor.

Türkiye’de Ankara merkezli olan A Tasarım Mimarlık gurubu gerçekleştirdiği büyük ölçekli kentsel projelerin yanı sıra yukarıda tartışılan kentsel dönüşüm ve yeniden değerlendirme projeleri konusunda yoğun olarak çalışan, alternatif proje ve süreç çözümleri üreten bir gurup olarak öne çıkıyor. Ali Osman Ozturk ve A Tasarım Mimarlık gurubu biryandan ölçek büyüklükleri nedeni ile kaçınılmaz olarak kentsel bir nitelik kazanan alışveriş merkezi, çok kullanımlı merkezler gibi projeleri gerçekleştirirken öte yandan hem yapı hem de kent ölçeğinde “dönüşüm” örnekleri olarak nitelenebilecek projeler üretiliyor ve bu anlamda Türkiye’de yoğun olarak görülmemeyen bir proje ve deneyim birikimini temsil ediyorlar. Bu birikim içinde 2003 yılında gerçekleştirilen TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi projesi birden fazla nedenle ayrıcalıklı ve özel bir örnek olarak öne çıkıyor. Türkiye’de giderek ivmelenen özel vakıf üniversiteleri oluşumunun bir parçası olan TOBB ETU deneyimi öncelikle mevcut bir yapı kompleksinin radikal dönüşümünü hedefliyor. Projeyi özgün kılan ise kullanım ömrünü doldurmak üzere olan eski bir eğitim kompleksinin sadece yenilenecek değil, kentsel ve mimari anlamını da dönüştürerek hem yapının hem de kentsel çevrenin değerinin yükseltecek biçimde ele alınması, bu anlamda yapı ölçeğinde bir dönüşüm düşüncesi ile kısıtlı kalınmamış olması. Kentin yeni gelişmekte olan alternatif merkezinde yer alan bu tasarım biryandan bir üniversite için yeterli olmayan arsa sorununu çözmek, öte yandan kentsel ölçekte anlam oluşturacak ve yakın çevresini dönüştürebilecek bir büyüklük ve süreklilik elde etmek üzere yan parselleri de içeren bir kentsel dönüşüm projesi olarak ele alınıyor. Bu özellikleri gözetildiğinde TOBB ETU deneyimi kendi proje ve mimari ölçeğinin ötesinde Türkiye’nin özgün yapı stogu ve özellikle merkezi kent alanlarındaki yapıların dönüşümü için özgün bir model oluşturuyor, ve sürdürülebilir bir süreç deneyimini temsil ediyor.

TOBB ETU 1960’lı yıllarda özel bir lise olarak kurulmuş olan Yükseliş Koleji’nin o zaman diliminde kentin çeperi sayılacak bir alanda gerçekleştirdiği yapı kompleksinin satın alınarak yeniden değerlendirilmesi ile oluşturulmuş bir proje. Tasarımın başlangıç noktasındaki mevcut kompleks bir idari bina, bir derslik yapısı ve bunlara servis veren spor ve kültür yapılarından oluşuyor. 2000 li yıllara gelindiğinde gerek fiziksel koşulları gerekse mimari dil ve mekan anlayışı nedeni ile güncel beklentileri karşılamayan bu yapı stogu şüphesiz daha kapsamlı bir program ve yoğunluk öngören üniversite işlevi için de yetersiz kalıyordu. Bu saptamadan hareket edildiğinde proje kaçınılmaz olarak ikili bir kurgu üzerine oluşturulmuş. Biryandan işlevsel ve anlamsal dönüşüme yönelik bir mimari dönüşüm projesi gerçekleştirilirken öte yandan ve paralel bir süreç olarak büyümeye ve kentsel anlam üretmeye yönelik bir gelişme ve kentsel tasarım projesi yasama geçirilmiş. TOBB ETU yerleşkesinin bugün gerçekleşmiş olan bölümü de hem dönüştürülmüş olan yapıları hem de bu stoga eklenmiş yeni yapılarla birlikte oluşan bir yerleşkeyi barındırıyor. Burada belki de üçüncü bir alt proje olarak daha sonra satın alınan çevre arsalarla kamuya yönelik açık alan ve parkların bölgede ağırlık kazanan bu kentsel işlev doğrultusunda yeniden işlevlendirilmelerini içeren üçüncü ve daha üst ölçekten söz etmek olası. TOBB ETU yerleşke tasarımı üstte sıralanan her uç ölçek te de özgün bir deneyim, Türkiye için yeni olabilecek karmaşık bir süreci örnekliyor.

Üst ölçek olan kentsel ölçekten başladığında TOBB ETU projesi mevcut eğitim kompleksi, ona komsu olan ve mülkiyeti Üniversite tarafından satın alınmış parseller ve mülkiyeti kamuda olan ancak kentin bu bölgesinde eğitim ve kültürün ağırlık kazanması ile dönüşüm geçirmesi olası olan alanların birarada bir bütün olarak tasarlanması ile oluşuyor. Burada Türkiye koşullarına özgü bir güçlük bu komsu alanların imar planında bağımsız alanlar olarak tanımlanmış olması ve alanlar arasındaki sürekliliğin kimi zaman fiziksel bir süreklilikten çok, gücünü daha çok mimari kurgudan alan anlamsal bir süreklilik olarak oluşturulmak zorunda kalması. A Tasarım Mimarlık bu ölçekte hem tasarım araçlarını hem de mevcut yasal ve yönetsel zeminleri sonuna kadar zorlayarak bu sürekliliği oluşturmaya çalışıyor. Bir yandan komsu parseller bir master plan kurgusunun sürekliliği içinde ele alınırken öte yandan parçalar halinde yer alan kamusal açık alan ve çeper parseller bu süreklilik kurgusu gözetilerek düzenleniyor. Bu anlamda yaya ve araç dolaşım kurguları yerleşke ölçeği dışında kent ölçeğinde de çeşitli adaları birleştirecek hatta yakın çevredeki mevcut odaklarla (durak, alışveriş merkezleri, kongre merkezleri vs) ilişkilenecek biçimde ele alınıyor. Burada önemli şanslardan biri çevrede yer alan yapıların bazılarının da A Tasarım Mimarlık tarafından tasarlanmış olması. Örneğin benzer bir tavrın sergilendiği Armada Alışveriş ve İş Merkezi'nden başlatılan yaya aksı bir yandan çevredeki diğer alışveriş ve iş merkezlerini içerecek biçimde süreklilik kazanırken öte yandan TOBB ETU projesi kapsamında düzenlenen yaya dolaşımının da bu sistemin bir parçası olmasına özen gösteriliyor. Gene benzer biçimde bu kurguyu desteleyecek bazı yaya geçitleri ve yeşil alan düzenlemeleri, proje alanı dışında olmasına rağmen, kentsel bir süreklilik aracı olarak yerel yönetimlere öneriliyor. Özetle kentin bir bölgesinde bağımsız olarak yapılaşmış alt alanlar ve bağımsız parseller içeren bir bölge, eğitim ve kültür işlevinin baskınlığı ve dönüştürücülüğü gözetilerek bir araya getirilmeye, aralarında işlevsel fiziksel ve anlamsal süreklilikler oluşturulmaya çalışılıyor.

Bir alt ölçeğe bakıldığında ise projenin ağırlıklı yapılaşma alanını oluşturan mevcut yapılar ile programa sonradan eklenen yeni yapılaşmalar, mimari ölçeğin ve kentsel tasarım olgusunun öne alındığı bir alt tasarım alanı oluşturuyor. Burada projenin özgün yani, mevcut yapılaşmanın dönüştürülmesi sürecinde geliştirilen radikal mimari dilin yeni yapılarda da sürdürülebilir bir dil olarak ele alınması ve parsel farklılıklarına rağmen bir yerleşke etkisinin sağlanabilmiş olması. Yerleşke tasarımında mevcut yapılarla yeni yapıların yaya dolaşımını ortaya alan ve araç yaklaşımını çeperde tutan ve bir anlamda "redburn" sistemini tasarıma adapte eden bir kurgu içinde ele alındığını gözlüyoruz. Yerleşkenin iç bölgesinde yer alan ve ana yapı ile spor ve kültür kompleksi arasında kalan, bir anlamda büyük bir avlu ya da çayır olarak nitelenebilecek bir ortak alan yerleşkenin merkezi açık alanını oluşturuyor. Bu alan bir yandan bir toplanma ve etkinlik alanı olarak işlev görürken öte yandan yaya aksinin de başlangıç ve toparlanma odağını oluşturuyor. Bu meydanın doğu tarafında mevcut derslik yapısının dönüşümü ile elde edilmiş idari ve derslik bloğu, kuzey ve batı tarafında da spor kompleksinin dönüştürülmesi ile elde edilmiş diğer işlevler yer alıyor. Yerleşkenin güney ve güney batı bölgesinde ise yeni tasarlanmış yapılar yerleşkenin tamamlayıcı parçasını oluşturuyor. Özetle gerek yapıların dönüşümü gerekse yeni ek yapılar aracılığı ile yaya ve taşıt trafiği ayrılmış, içinde pozitif kentsel mekanlar barındıran çağdaş bir yerleşke düzenlemesi elde edilerek tek yapı ölçeğinden, bir doku ölçeğine ulaşıyor.

Yapı ölçeğine bakıldığında ise tasarımda öne çıkan, geçmiş yapıların izlerini tamamen silen adeta bugünün mimarlık düşüncesi ile yeniden tasarlanmış yapılar sunan radikal bir dönüşüm. Aslında dönüşüm projelerinde orijinal yapıların izlerinin korunmasının asal bir değerlendirme konusu olduğu anımsandığında tartışmaya açık kalan bu tutum, orijinal yapıların nitelikleri ve dönüşümün ölçeği gözetildiğinde meşruiyet kazanıyor. Örneğin yalın ve tek koridorlu daha çok insani kolaylıklar üzerine kurulu bir dil kaygısı ile tasarlanmış olan orijinal derslik yapısı dönüşüm aşamasında salt taşıyıcı bir kurgu, bir arka plan olarak ele alınmış, buna eklenen yeni bir blokla arasında bırakılan boşluk aracılığı ile oluşturulan mekan bir iç atrium olarak değerlendirilmiş. Öte yandan orijinal yapının mimari dil izleri doğrudan korunmasa da taşıyıcı sistem, aks ve aralıkları yeni kurguyu oluşturan bir modülasyon altyapısı olarak kullanılmış. Bu altyapı, cephe kaplama ve bölünmelerinden asma tavan modülasyonuna bir çok bileşen ve ölçekte belirleyici olmuş. Eğitim bloğunun karşısında yer alan eski spor kompleksi ise eski işlevinin yanısıra toplantı, sergi ve benzeri işlevlerle desteklenerek bir kültür ve spor kompleksine dönüştürülmüş. Bütün bu dönüşüm ve eklenmelerle oluşan nihayi çevre çağdaş bir üniversitenin sahip olması gereken tüm işlevleri insan ölçeğinde ve abartısız bir biçimde sunuyor. Ama burada daha önemli olan bu dönüşümün yapı ölçeğinde dil ve mekan zenginlikleri içerecek biçimde kentsel ölçekte de yakın çevresini dönüştüreceği bilinci ile ele alınmış olması. Böyle bakıldığında TOBB ETU deneyimi biryandan bir üniversite yapısı olarak öte yandan bir alternatif bir dönüşüm ve kentsel tasarım öyküsü olarak anlam kazanıyor.